

Анотація

Барцицька А.А. Сутність та функції технологічного елементу експертної діяльності. – Стаття.

У статті досліджені передумови формування поняття «технології» в системі експертної діяльності, розглянуто його першопочатковий зміст та сфери сучасного розуміння. Визначено сутність технологічного елементу експертної діяльності шляхом співвідношення із суміжним поняттям «експертної методики». Виокремлені основні сфери функціонального призначення експертних технологій.

Ключові слова: експертна діяльність, експертна технологія, експертна методика.

Summary

Bartsitskaya A.A. The nature and functions of technological element in expert activity. – Article.

The article researches the prerequisites of the notion «techniques» formation in the system of expert activity. The author considers the original content of the notion and the areas of its contemporary comprehension. The author defines the essence of technological element of expert activity by way of its correlation with the closely related notion of expert methodology. The researcher singles out the principal areas of functional purposes of expert techniques.

Key words: expert activity, expert technique, expert methodology.

УДК 343.9

О.М. Ігнатів

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ЗАСОБІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ В МЕХАНІЗМІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Дослідження питання щодо ролі та місця засобів кримінально-правового впливу в механізмі протидії злочинності неможливе без розгляду питання щодо співвідношення кримінально-правових та кримінологічних засобів впливу на злочинність.

Поступово діяльність у сфері протидії злочинності зазнала значних трансформацій. Зокрема, заходи кримінального покарання почали співвідноситися із заходами запобігання злочинам, причому в багатьох країнах світу, в тому числі в Україні, цим заходам надається пріоритетне значення. Більшість учених, віддаючи належне необхідності удосконалення системи кримінально-правового впливу, визнають переваги та ефективність саме превентивного, власне кримінологічного впливу на злочинність. Як слушно зазначає А.А. Митрофанов, кримінально-правова репресія є важливим, проте не є єдиним і, навіть, не головним засобом протидії злочинності. Криміналізація та пеналізація діянь не можуть самі по собі усунути або скоротити причини конкретних злочинів, не кажучи вже про причини злочинності в цілому. Кримінально-правова репресія в її чистому вигляді, не підкріплена іншими засобами впливу, не здатна проникнути на рівні глибинних причин злочинності [12, с. 68]. Поряд з тим, кажучи про пріоритет кримінологічних засобів протидії злочинності, неможна зводити

роль кримінально-правових засобів впливу виключно до інструменту реалізації кримінологічних.

Мета дослідження. Зважаючи на складність та багатоаспектність діяльності з протидії злочинності з метою окреслення меж, конкретизації характеру та сфери прикладання, а також компетенції відповідних суб'єктів, нагальною є потреба розмежування заходів впливу на злочинність, визначення їх місця та ролі у механізмі протидії злочинності, перш за все це стосується засобів кримінально-правового характеру.

Аналіз наукових досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Значний внесок у загальну теорію і практику протидії злочинності зробили Г.А. Аванесов, Ю.М. Антонян, В.В. Голіна, Л.М. Давиденко, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.І. Долгова, В.С. Зеленецький, А.Ф. Зелінський, А.П. Закалюк, І.І. Карпець, Я.Ю. Кондратьєв, Н.Ф. Кузнецова, В.М. Кудрявцев, І.П. Лановенко, О.М. Литвак, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, В.О. Туляков, В.І. Шакур та ін. Однак, незважаючи на розробленість даної теми, у науці існує низка проблемних питань, передусім пов'язаних із відсутністю єдиного підходу щодо змісту протидії злочинності, її рівнів та складових, а також низка проблем термінологічного характеру.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Понятійний апарат діяльності з протидії злочинності розроблений недостатньо, деякі різноманітні терміни використовуються як рівнозначні, відсутнє чітке розмежування термінів, що відносяться до різних сфер протидії злочинності. Неточність тієї або іншої конкретної рекомендації може викликати окремі помилки, тоді як неправильність загального, вихідного теоретичного положення може негативно позначитися на цілій галузі практичної діяльності [10, с. 6].

З урахуванням зазначеного, пропонуємо узагальнюючим, базовим (родовим) терміном вважати термін «протидія злочинності», яку можна визначити як – систему різноманітних видів діяльності та комплексних заходів (які здійснюються суспільством та державою), спрямованих на запобігання, усунення, нейтралізацію і обмеження (ослаблення) факторів, детермінуючих злочинність [7].

Змістовна сторона поняття «протидія злочинності» містить два аспекти: кримінально-правовий і кримінологічний [4, с. 12-17]. Кримінально-правовий аспект складає діяльність органів кримінальної юстиції з виявлення й розслідування злочинів, виявлення винних осіб і притягнення їх до встановленої законом відповідальності, судовий розгляд кримінальних справ і призначення покарань. Кримінологічний аспект складає діяльність правоохоронних і інших органів із виявлення існуючих детермінант злочинності, їх усунення, ослаблення, нейтралізації, а також запобігання виникненню нових.

Усю діяльність із протидії злочинності, на наш погляд, можна розділити на ряд складових: 1) кримінологічна експертиза проектів програм соціально-економічних перетворень (інших законопроектів), їх інформаційно-консультативне забезпечення; 2) запобігання злочинам; 3) виявлення й розкриття

злочинів; 4) розслідування кримінальних справ; 5) судовий розгляд кримінальних справ; 6) покарання та виправлення винних; 7) нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі (за процесом їх соціальної адаптації).

Традиційно в кримінології виділяють такі рівні протидії злочинності: загальносоціальний, спеціально-кримінологічний і індивідуальний.

Що стосується загальносоціального рівня, слід враховувати, що хоча загальносоціальні міри проводяться поза рамками протидії злочинності й спрямовані на вирішення загальносоціальних завдань: стабілізацію економіки, удосконалювання соціальної сфери тощо, однак не враховувати ці міри при організації протидії злочинності не можна, тому що вони створюють необхідні передумови для усунення й ослаблення факторів детермінації злочинності [4, с. 13-14]. Крім того, кримінологи беруть участь у протидії злочинності на загальносоціальному рівні за допомогою: а) надання фахівцям різних галузей інформації про детермінацію злочинності; б) консультування при розробці програм розвитку суспільства; в) проведення кримінологічної експертизи проектів програм соціально-економічних перетворень і інших законопроектів.

Наступний рівень протидії злочинності – спеціально-кримінологічний – складає діяльність із запобігання злочинам (синонім – превенція) [5, с. 275; 6, с. 130; 8, с. 94]. Запобігання злочинам – це складний багатоаспектний процес, якому властиві ознаки цілісності. Тому в даному процесі виділяють рівні, окремі елементи, що становлять частини, тощо [8, с. 95]. Основними самостійними напрямками (видами) діяльності суб'єктів запобігання є профілактика запобігання і припинення злочинів, які мають свою специфіку за характером, змістом, часом, сферою і метою застосування [3, с. 4; 6, с. 131-132; 8, с. 96]. Така класифікація зумовлена тим, що вчиненню кримінального діяння передують різні тривалості період формування особистості правопорушника.

Кримінологічна профілактика – це сукупність заходів щодо завчасного виявлення та усунення негативних явищ, які виникли чи можуть виникнути й детермінувати злочинність або окремі її види [8, с. 96]. Запобігання злочинам – утворюється із сукупності заходів, спрямованих на окремі групи та конкретних осіб, які виношують злочинні наміри, замислюють вчинення злочинів, з метою дискредитування злочинної поведінки, відмови від злочинної мотивації та наміру або продовження злочинної діяльності. Запобігання злочинності має місце до початку виконання злочину [8, с. 99]. Припинення злочинів – сукупність видів діяльності, спрямованої на припинення (недопущення завершення) початого злочину шляхом розробки та здійснення спеціальних заходів. Особливість попереджувальної роботи на стадіях підготовки і замаху на злочин залежить від обсягу виконаної злочинної діяльності, особи винного, характеру злочину тощо [3, с. 9]. Крім зазначених вище напрямів (видів) попереджувальна діяльність, на наш погляд, повинна включати також діяльність девіктимологічного характеру [1, с. 104-114; 9; 11, с. 183; 14].

Заходи індивідуального рівня протидії злочинності здійснюються щодо конкретних осіб. Ці заходи також органічно представлені як на загальносоціальному рівні протидії злочинності (вдосконалення суспільного життя

зачіпає одночасно інтереси кожного індивіда), так і на спеціально-кримінологічному рівні, де здійснюється робота з попереджувального впливу на конкретну особу та її найближче оточення (особливо при здійсненні заходів запобігання й припинення злочинів). Заходами протидії злочинності на індивідуальному рівні є переконання, надання допомоги та примус.

Відомо, що політика в сфері протидії злочинності здійснюється різноманітними засобами, у тому числі і правовими. У теорії права під правовими засобами розуміють інституційні явища правової дійсності, що втілюють регулятивну силу права, юридичні обов'язки, заборони, пільги, заохочення, покарання тощо [2, с. 14]. Тобто це юридичні інструменти, за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права. В залежності від інформаційно-психологічної спрямованості (чиїм інтересам надається перевага) правові засоби поділяють на такі, що стимулюють (заохочення, пільги, дозволи), такі, що обмежують (покарання, заборони, обов'язки) [13, с. 622]. Кримінально-правові засоби є різновидом правових засобів та поділяються на стимулюючі або заохочувальні (обставини, що виключають злочинність діяння, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання та його відбування тощо) та обмежуючі (каральні).

Кримінально-правові засоби впливу на злочинність грають безпосередню роль (прямо реалізуються) при здійсненні діяльності, яка охоплює етапи від припинення, виявлення й розкриття злочинів до виконання кримінального покарання та нагляду за особами, звільнених з місць позбавлення волі, становить кримінально-правовий аспект протидії злочинності. Ця діяльність здійснюється спеціальними суб'єктами – органами кримінальної юстиції (органами дізнання; органами досудового слідства; органами прокуратури при здійсненні нагляду за дізнанням, слідством і оперативно-розшуковою діяльністю й підтримки обвинувачення в суді; судами при розгляді кримінальних справ).

Застосовуючи стимулюючі (заохочувальні) засоби впливу, держава спонукає членів суспільства до захисту своїх прав і свобод від злочинних посягань (необхідна оборона тощо); спонукає винну особу на вчинення соціально корисних дій, спрямованих на нейтралізацію суспільне небезпечних наслідків вчиненого злочину; заохочує винного до сприяння державі у розкритті і розслідуванні злочинів, що вчинюються іншими особами; залучає під свій контроль заборонені до обігу речі тощо. У випадку неможливості застосування або неефективності застосування стимулюючих засобів, держава застосовує каральні кримінально-правові засоби (притягнення до кримінальної відповідальності за готування, замах або закінчений злочин). При цьому загальне законодавче визначення злочинності та караності діяння, правил призначення покарання, звільнення від нього чи від кримінальної відповідальності конкретизується і реалізується щодо кожного конкретного випадку вчинення злочинного діяння.

Крім того, опосередковану роль кримінально-правові засоби грають і на інших етапах протидії злочинності. Так, кримінально-правові засоби служать визначаючим орієнтиром при проведенні кримінологічної експертизи проєктів програм соціально-економічних перетворень (інших законопроєктів). В свою

чергу, кримінологічний моніторинг програм соціально-економічних перетворень у державі, кримінологічна експертиза відповідних програм та нормативно-правових актів визначають доцільність та ефективність тих чи інших кримінально-правових засобів, доцільність криміналізації, декриміналізації та пеналізації тих чи інших діянь. Практика ж реалізації кримінально-правових засобів (щодо неможливості їх реалізації, їх непотрібності чи неефективності) обумовлює необхідність змін у правовій базі протидії злочинності з метою її вдосконалення.

Слід також враховувати, що діяльність з попередження злочинів обмежена їх виключним переліком, що міститься у Кримінальному кодексі. Покарання ж винних та можливі шляхи і засоби їх виправлення обумовлюються видом та розміром покарання, що призначається за той чи інший злочин в межах санкції відповідної норми кримінального закону. Це також обумовлює специфіку діяльності з нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі щодо різних категорій злочинців.

Не треба забувати також про превентивну роль каральних кримінально-правових засобів (загальну та індивідуальну превенцію). Однак, враховуючи сучасне становище вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства та всієї системи виконання покарань, а також практичну відсутність нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі або засудженими без призначення покарання, пов'язаного з позбавленням волі, говорити про реалізацію функції індивідуальної превенції кримінально-правових засобів сьогодні практичне не має сенсу. В той же час, враховуючи історичне минуле українського народу, пов'язане з масовими репресіями, каральну кримінально-правову політику радянського періоду та її сучасну трансформацію та недостатню гуманізацію вітчизняного кримінального законодавства, на ефективну реалізацію функції загальної превенції розраховувати також марно.

В той же час через відсутність законодавчого регулювання та практичної реалізації кримінологічного моніторингу проектів нормативно-правових актів, майже повну відсутність профілактичної діяльності як з боку правоохоронних органів, так й громадськості, неспроможність системи виконання покарань перевиховувати винних, у системі протидії злочинності засоби кримінально-правового впливу на сьогодні, на жаль, є найбільш ефективними.

Висновки. Таким чином, незважаючи на свою обмеженість, засоби кримінально-правового впливу на злочинність відіграють значну безпосередню (на етапі припинення, виявлення й розкриття злочинів, розслідування кримінальних справ та судового розгляду кримінальних справ) та опосередковану роль (на всіх інших етапах). На сьогодні (через вади реалізації кримінологічної складової протидії злочинності) засоби кримінально-правового впливу залишаються найбільш ефективними у системі протидії злочинності.

Література

1. Алексеев А.И. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы : монография / А.И. Алексеев, С.И. Герасимов, А.Я. Сухарев – М.: НОРМА, 2001. – 496 с.

2. Алексеев С.С. Правовые средства: постановка проблемы, понятие, классификация / С.С. Алексеев // Сов. гос. и право. – 1987. – № 6. – С. 14.
3. Голіна В.В. Попередження злочинності: Конспект лекцій / В.В. Голіна. – Харків: Укр. юрид. акад., 1994. – 40 с.
4. Давыденко Л.М. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы: монография / Л.М. Давыденко, А.А. Бандурка. – Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2005. – 302 с.
5. Долгова А.И. Криминология / А.И. Долгова. – 2-е изд., изм. и доп. – М.: Норма, 2005. – 352 с.
6. Зелінський А.Ф. Криминологія: навч. посібник / А.Ф. Зелінський. – Харків: Рубікон, 2000. – 240 с.
7. Ігнатів О.М. Протидія злочинності: поняття та сутність / О.М. Ігнатів // Юридична Україна. – 2009. – № 3 (75). – С. 92-97.
8. Криминологія: Загальна та Особлива частини : підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В.Лисодед; за ред. проф. І.М. Даньшина. – Харків: Право, 2003. – 352 с.
9. Криминологічна віктимологія: Навчальний посібник / Моїсєєв Є.М., Джужа О.М., Василевич В.В. [та ін.]; за заг. ред. проф. О.М. Джужі. – К.: Атіка, 2006. – 352 с.
10. Лекарь А.Г. Некоторые вопросы деятельности органов МООП по предупреждению преступлений / А.Г. Лекарь // Вопросы предупреждения преступности. – М., 1965. – Вып. 1. – 112 с.
11. Литвак О.М. Державний вплив на злочинність: криминологічно-правове дослідження / О.М. Литвак. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 280 с.
12. Митрофанов А.А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація / А.А. Митрофанов. – Одеса: Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2004. – 132 с.
13. Теория государства и права: курс лекцій / под. ред. Н.И. Матузова, А.И. Малько. – М.: Юристъ, 1997. – С. 622.
14. Туляков В.О. Віктимологія (соціальні та криминологічні проблеми) / В.О. Туляков. – Одеса: Юрид. літ., 2001. – 336 с.

Анотація

Ігнатів О.М. Роль та місце засобів кримінально-правового впливу в механізмі протидії злочинності. – Стаття.

На сьогодні засоби кримінально-правового впливу залишаються найбільш ефективними у системи протидії злочинності. Кримінально-правові засоби поділяються на стимулюючі або заохочувальні та обмежуючі. Кримінально-правові засоби впливу на злочинність відіграють безпосередню роль при здійсненні діяльності, яка охоплює етапи від припинення, виявлення й розкриття злочинів до виконання кримінального покарання та нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі.

Ключові слова: засіб кримінально-правового впливу, протидія злочинності.

Summary

Ignatov O.M. A role and place of facilities of criminal and legal influence in the mechanism of counteraction to criminality. – Article.

For today means of criminal-legal influence remain the most effective in systems of counteraction of criminality. Criminal-legal means share on stimulating or incentive and limiting. Influence of criminal-legal means for criminality play a direct role at realizable activity which covers stages from the termination, revealing and disclosing of crimes to performance criminal punishment and supervision of the persons, dismissed of imprisonment places.

Key words: facilities of criminal and legal influence, counteraction to a crime